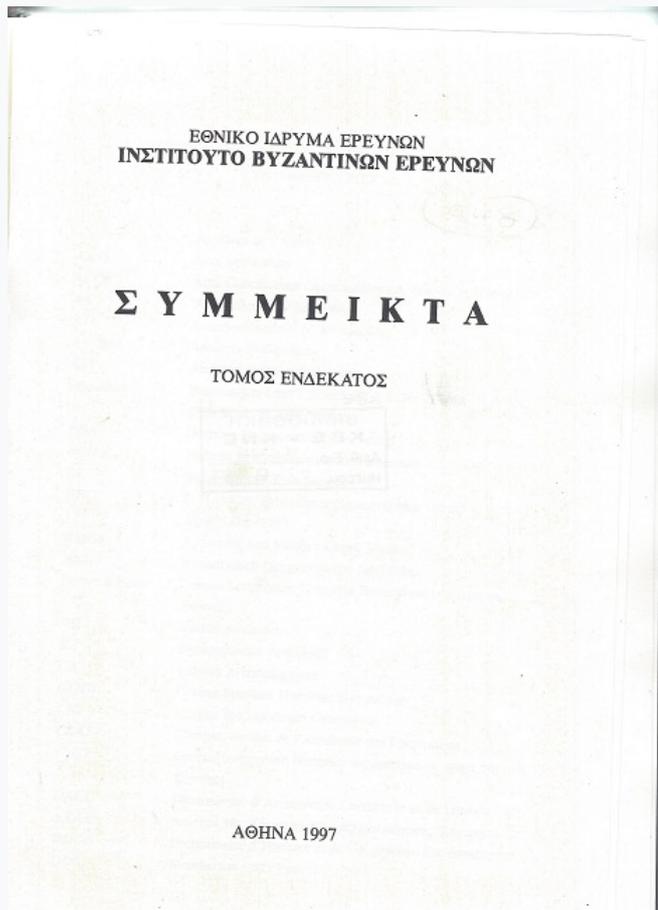

Byzantina Symmeikta

Vol 11 (1997)

SYMMEIKTA 11

Σημείωμα για ένα (;) έγγραφο της Λεμβιώτισσας

Πάρις ΓΟΥΝΑΡΙΔΗΣ

doi: [10.12681/byzsym.825](https://doi.org/10.12681/byzsym.825)

Copyright © 2014, Πάρις ΓΟΥΝΑΡΙΔΗΣ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΓΟΥΝΑΡΙΔΗΣ Π. (1997). Σημείωμα για ένα (;) έγγραφο της Λεμβιώτισσας. *Byzantina Symmeikta*, 11, 83–96.
<https://doi.org/10.12681/byzsym.825>

ΠΑΡΙΣ ΓΟΥΝΑΡΙΔΗΣ

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΓΙΑ ΕΝΑ (;) ΕΓΓΡΑΦΟ ΤΗΣ ΛΕΜΒΙΩΤΙΣΣΑΣ

Ο αρχειακός κώδικας της μονής της Θεοτόκου της Λεμβιώτισσας, στη Σμύρνη, περιέχει έγγραφα του ιγ' αιώνα, της εποχής δηλαδή κατά την οποία η μονή είχε ακμάσει. Εξαιρέση αποτελούν δύο κείμενα που χρονολογούνται στον ιβ' αιώνα. Το ένα από αυτά είναι τμήμα μιας δικαστικής απόφασης του έτους 1133 και μας παρέχει μια σημαντική πληροφορία σχετικά με την ιστορία της μονής: πριν από το 1204 η Λεμβιώτισσα υπαγόταν στη δικαιοδοσία του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως¹. Το άλλο, που αποτελεί και αντικείμενο αυτής της μελέτης², παρουσιάζεται ως ενιαίο έγγραφο³. Πράγματι, το κείμενο αυτό όχι μόνον παρουσιάζεται σαν να είναι γραμμένο από την αρχή έως το τέλος από τον ίδιο συντάκτη, αλλά φέρει και τίτλο, ο οποίος βεβαιώνει ότι πρόκειται για αντίγραφο από τους πρωτότυπους τίτλους (*δικαιώματα*) που κατείχε η μονή του Παντοκράτορος της Κωνσταντινουπόλεως⁴. Το ενδιαφέρον της Λεμβιώτισσας για το αντίγραφο οφείλεται στο γεγονός ότι η μονή διεκδικούσε από τους κληρονόμους του Βλαττερού ένα

1. MM IV, αρ. 18, σελ. 62-63.

2. MM IV, αρ. 105, σελ. 184-185. Το κείμενο συνοδεύεται από δύο αποσπάσματα που αναφέρονται στην οφειλή της *ἐπιτέλειας*: ως παράρτημα δημοσιεύεται εδώ μόνο το κείμενο χωρίς τα αποσπάσματα. Η έκδοση του συνόλου των εγγράφων της Λεμβιώτισσας θα πραγματοποιηθεί στα πλαίσια του «Προγράμματος παλαιογραφικών και αρχειακών ερευνών» του ΙΒΕ/ΕΙΕ. Εκεί θα προσπαθήσω να διευκρινίσω και τη σχέση των αποσπασμάτων με το κυρίως κείμενο και με άλλα έγγραφα του φακέλου της Λεμβιώτισσας.

3. Για το έγγραφο, βλ. και Héléne GLYKATZI (AHRWEILER), *L'épitéleia dans le cartulaire de Lembiotissa*, *Byzantion* 24, 1959 [= ΤΗΣ ΙΔΙΑΣ, *Études sur les structures administratives et sociales de Byzance*, Variorum Reprints, Λονδίνο 1971, V], 71-72.

4. Βλ. την έκδοση του κειμένου πιο κάτω, 93 κ.ε.

χωράφι, που οι μοναχοί θεωρούσαν ότι ανήκε στο χωρίο Βάρη⁵. Πριν από το 1204, το χωρίο αυτό ανήκε στην μονή του Παντοκράτορος. Αργότερα, ο αυτοκράτορας Ιωάννης Γ΄ παραχώρησε τη Βάρη στη Λεμβιώτισσα⁶.

Το κείμενο εμφανίζεται στον κώδικα ως ενιαίο έγγραφο και φέρει τη χρονολογία: *Ὀκτώβριος τῆς ιε΄ Ἰνδικτιῶνος τοῦ ἔτους ,ςψγ΄* (6703=1194). Επειδή, όμως, η Ἰνδικτιῶν δεν ταιριάζει με το έτος από κτίσεως κόσμου, η χρονολογία φαίνεται λανθασμένη. Ὅπως θα προσπαθήσω να δείξω στη συνέχεια, το σώμα του κειμένου αποτελείται στην πραγματικότητα από αποσπάσματα δύο εγγράφων· η χρονολογία ανήκει στο δεύτερο απόσπασμα και είναι σωστή. Τα δύο έγγραφα συντάχθηκαν, προφανώς, σε δύο διαφορετικές στιγμές, το 1166/7 και το 1194, από δύο διαφορετικούς ανθρώπους, ένα μοναχό και ένα δημόσιο λειτουργό.

Το κείμενο χωρίζεται σε δύο μέρη. Συντάκτης του πρώτου μέρους (στ. 1-14) είναι ένας μοναχός από την μονή του Παντοκράτορος⁷, ο *ἐνεργῶν* κατά την ιε΄ Ἰνδικτιῶνα στα κτήματα της μονῆς στη Σμύρνη⁸. Ο μοναχός σημειώνει ότι η θυγατέρα του Γουναρόπουλου και γυναίκα του μακαρίτη Κωνστομύρη νέμεται ατελώς γη στο προάστειο του Δημοσίου, που ανήκε στη μονή. Για τη γη αυτή, η χήρα του Κωνστομύρη όφειλε, από την αρχή της ιβ΄ Ἰνδικτιῶνος, να καταβάλλει ως τέλος στη μονή τέσσαρα νομίσματα ετησίως (στ. 5-8)⁹. Ὅφειλε, επίσης, να επιστρέψει στη μονή τα χωράφια που κατείχε από τις *ἐξαλειμματικές στάσεις*, τις οποίες είχε καθορίσει (*διαγνωσθέντα*) ο *ἐνεργῶν*, δηλαδή τις *στάσεις* του Σπανού, της Κουλουμπλίας και άλλων (στ. 8-11). Τελειώνοντας, ο μοναχός, τονίζει ότι, εάν η χήρα του Κωνστομύρη συνεχίσει να κρατά τα χωράφια αυτά, αυτός που στο μέλλον θα ενεργεί *δικαίῳ* της μονῆς οφείλει να την απομακρύνει από όλα τα κτήματα, που ανήκουν στη μονή (στ. 11-14).

5. Το κείμενο δεν μνημονεύεται, πάντως, σε κανένα από τα έγγραφα που αφορούν τη διαφορά μεταξύ της μονῆς και του μέρους του Βλαττερού, αγοραστή της γης από τους Γουναρόπουλους.

6. F. DÖLGER, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches*, 3. Teil: *Regesten von 1204-1282*, β΄ έκδοση P. WIRTH, Μόναχο 1977, αρ. 1710.

7. Πρβλ. την έκφρασή του: *τῆς ἁγίας ἡμῶν μονῆς* (στ. 6).

8. *τὴν ἐνεργειαν ποιούμενοι κατὰ τὴν ιε΄ Ἰνδικτιῶνα τῶν κατὰ τὴν Σμύρνην κτημάτων τῆς σεβασμίας μονῆς τοῦ Παντοκράτορος* (στ. 1-2).

9. Ο μοναχός έφερε, προφανώς, μαζί του κάποια καταγραφή των φορολογουμένων παροίκων, που όφειλαν να καταβάλλουν τα τέλη τους στη μονή. Πρόκειται,

Ο συντάκτης του δεύτερου μέρους του κειμένου (στ. 14-32) αναφέρει ότι αναψηλάφησε την υπόθεση για τη γη, πιθανότατα τη γη που νεμόταν η χήρα του Κωνστομούρη. Κατά την εξέταση της υπόθεσης ο συντάκτης έλαβε μαρτυρίες από τους όλους τους κληρικούς, αλλά και από λαϊκούς της Σμύρνης, οι οποίοι παρευρίσκονταν (*παρουσιασάντων*) μαζί του στο δικαστήριο. Ορισμένους από τους μάρτυρες αναφέρει ονομαστικά (στ. 14-20). Στη συνέχεια παρατίθεται το περιεχόμενο των μαρτυριών (στ. 20-26). Κατόπιν, το απόσπασμα περιλαμβάνει την απόφαση να προστεθεί η εν λόγω γη στο πρακτικό της μονής και να εκχωρηθεί στη μονή η *ἀπερικλόνητος* ιδιοκτησία (*δεσποτεία*) και νομή, έτσι όπως ήταν παλαιά (στ. 26-30)¹⁰. Τέλος (στ. 30-32), ο συντάκτης αναφέρει ότι στην *διάκρισιν* αυτή, στην δικαστική δηλαδή απόφαση¹¹, κατέληξε με αιτηση της μονής.

Από όσα αναφέραμε γίνεται φανερό ότι το κείμενο αποτελείται από αποσπάσματα δύο εγγράφων που έχουν συγκολληθεί για να παρουσιασθούν ως ένα. Το πρώτο απόσπασμα έχει συνταχθεί από ένα μοναχό, εκπρόσωπο του Παντοκράτορος, ο οποίος είχε ως αποστολή να καταγράψει τα περιουσιακά στοιχεία της μονής. Ο μοναχός αυτός ορίζει ότι η χήρα Κωνστομούρη οφείλει να επιστρέψει στη μονή τα χωράφια που κατείχε από τις *ἐξαλειμματικές στάσεις*, και, στην περίπτωση που αυτό δεν πραγματοποιηθεί, τότε ο μελλοντικός διαχειριστής της περιουσίας της μονής θα έχει το δικαίωμα να εξώσει τη χήρα από όλα τα κτήματα της μονής. Στο δεύτερο απόσπασμα αναπαράγεται μια δικαστική απόφαση, η *διάκρισις*, από την οποία ο συμπληγητής χρησιμοποίησε δύο κομμάτια¹². Η απόφαση αυτή συντάχθηκε, πιθανότατα,

πιθανόν, για το έγγραφο του αναγραφέα, ο οποίος, όπως αναφέρεται στο δεύτερο μέρος του κειμένου, επέβαλε στη χήρα το τέλος των τεσσάρων νομισμάτων, βλ. και παρακάτω 88 και σημ. 17.

10. Για το περιεχόμενο του εγγράφου βλ. και παρακάτω, 89 κ.ε.

11. J. LEFORT - N. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΕΣ - Denise PAPACHRYSSANTHOU - Vassiliki KRAVARI, avec la collaboration d'Hélène METREVELI, *Actes d' Iviron III*, AA XVIII, Παρίσι 1994, αρ. 69, σελ. 146 (Ιούλιος 1300) : *διεγνώσατο ἡ ταπεινότης ἡμῶν καὶ διέκρινεν ...* L. Petit - B. Korablev, *Actes de Chilandar (Actes grecs)*, *Viz. Vrem.* 17, 1910 (Παράρτημα), αρ. 77, σελ. 169 (1322): *ἐπεὶ δὲ πρὸς ἡμᾶς ἀφιγμένοι, διάκρισιν τῆς δίκης ἤτησαντο καὶ συμβίβασιν ἐπὶ τῷ ἀμφιβαλλομένῳ*. Vassiliki KRAVARI, *Actes du Pantocrator*, AA XVII, Παρίσι 1991, αρ. 23, σελ. 162 (Απρίλιος 1396): *δῶν δὲ τῆς ἐντεῦθεν ἐπιστάσιος καὶ διακρίσεως δέηται*.

12. Για τα τμήματα του εγγράφου βλ. παρακάτω, 89-90.

από ένα δημόσιο λειτουργό. Το κείμενο αρχίζει με την περιγραφή της εργασίας που ο συντάκτης του εγγράφου κλήθηκε να κάνει, να εξετάσει δηλαδή την κατάσταση της γης που νεμόταν η χήρα Κωνστομούρη. Στη συνέχεια, παραθέτει τον τρόπο με τον οποίο διεκπεραίωσε την εξέταση, δηλαδή τη συλλογή των μαρτυριών από τους κληρικούς της Σμύρνης. Τέλος, εκδίδει την απόφασή του, την έκπτωση ενός προσώπου ή μάλλον μιας οικογένειας, της χήρας Κωνστομούρη και των παιδιών της, από τη νομή της γης.

Ένα άλλο έγγραφο του αρχείου της μονής της Λεμβιώτισσας¹³, που συντάχθηκε το Δεκέμβριο του 1228, μας επιτρέπει να φωτίσουμε το περιεχόμενο του κειμένου μας. Με το έγγραφο αυτό επικυρώνεται από τον μητροπολίτη Σμύρνης διακανονισμός που έγινε επί τόπου σχετικά με τη διαφορά που είχε ανακύψει σχετικά με το χωράφι του Σπανού ανάμεσα στη μονή της Λεμβιώτισσας, στην οποία είχε παραχωρηθεί η περιουσία της μονής του Παντοκράτορος, και τους κατοίκους της Πρινοβάρεως¹⁴. Για την προϊστορία της διαμάχης δίνει τη μαρτυρία του ένας γέροντας (ἀρχαῖος), ο μοναχός Μελέτιος Χαμοκριτής, από το χωρίον Βάρη. Υπό το βάρος αφορισμού, ο μάρτυρας κατέθεσε ότι η Βάρη ανήκε στη μονή του Σωτήρος Χριστού του Παντοκράτορος και ότι επί της βασιλείας του Μανουήλ Κομνηνού, η μονή είχε αποστείλει ένα μοναχό για να βρει και να καταγράψει (*εἰς τὸ τηρῆσαι καὶ ἀπογράψασθαι*) τα κτήματα που ανήκαν στο χωρίο της Βάρης. Ο απεσταλμένος διαπίστωσε τότε ότι ορισμένοι Πρινοβαρίτες νέμονταν αυθαίρετα το χωράφι του Σπανού, που ανήκε στη Βάρη. Ωστόσο, η διαπίστωση δεν οδήγησε και σε λύση του προβλήματος. Όπως αναφέρει ο μάρτυρας, ο μοναχός του Παντοκράτορα προσπάθησε να ενσωματώσει το χωράφι στα κτήματα της μονής. Αλλά ούτε ο ίδιος ούτε ο μοναχός που ανέλαβε εν συνεχεία τη διαχείριση (*κρατῶν*) των κτημάτων της μονής στη Βάρη δεν κατόρθωσαν να το θέσουν υπό τον έλεγχό τους. Ο τελευταίος πήγε στην Κωνσταντινούπολη και έκανε αναφορά στον ηγούμενο του Παντοκράτορος¹⁵. Ο ηγούμενος προ-

13. MM IV, αρ. 107 σελ. 187 - 189.

14. Όπως είδαμε, η χήρα του Κωνστομούρη εκμεταλλευόταν χωράφι από τη στάσι του Σπανού, το οποίο έπρεπε να επιστραφεί στη μονή του Παντοκράτορος.

15. Το κείμενο της μαρτυρίας έχει ως εξής: *μετὰ δὲ πάντων τῶν ὑπὸ τὴν Βάρην ἦν ἀνακαλούμενος καὶ αὐτὸ τὸ ἐπιλεγόμενον χωράφιον τοῦ Σπανοῦ. Ὡς δ' οὐδὲν ἦννευ, εἰσελθὼν ἐν τῇ πόλει, ὁ τὴν Βάρην τῷ τότε κρατῶν μοναχὸς ἀναφορὰν ἐποι-*

σέφυγε με τη σειρά του στον αυτοκράτορα και απέσπασε έναν ορισμό *πρός τὸν ἐνεργοῦντα τότε τὸ δουκάτον τοῦ Θρακησίου* Κυριακούτζικο, για να εκδικάσει (*ἀναψηλαφήσαι καὶ τηρήσαι*) την υπόθεση του χωραφιού του Σπανού. Ο Κυριακούτζικος πήγε επί τόπου και ζήτησε από τους Πρινοβαρίτες να αποδείξουν με ποιόν τρόπο έγιναν κάτοχοι του χωραφιού. Οι Πρινοβαρίτες, όμως, δεν ήταν σε θέση να αποδείξουν, είτε με μαρτυρία είτε με την εμφάνιση τίτλου ιδιοκτησίας, ότι κατείχαν νόμιμα το χωράφι· το κατείχαν με *δυναστικό τρόπο* και με τη βία. Ο Κυριακούτζικος έδιωξε τους Πρινοβαρίτες από το χωράφι και το προσάρτησε στο *χωρίο Βάρη*, δηλαδή στην ιδιοκτησία της μονής του Παντοκράτορος¹⁶.

Από τη μαρτυρία του Χαμοκριτή τον Δεκέμβριο του 1228 μπορούμε να συμπεράνουμε ότι όσον αφορά το χωράφι του Σπανού υπήρξαν δύο φάσεις. Στην πρώτη φάση, την εποχή δηλαδή της βασιλείας του Μανουήλ Κομνηνού (1143-1180), αν η μαρτυρία του Χαμοκριτή είναι χρονολογικά ακριβής, η μονή του Παντοκράτορος έστειλε ένα μοναχό για να καταγράψει και να αποκαταστήσει την περιουσία της. Ο μοναχός αυτός διαπίστωσε ότι οι Πρινοβαρίτες νέμονταν το χωράφι του Σπανού, που ανήκε στη μονή. Παρά τις προσπάθειές του δεν κατόρθωσε να πάρει πίσω το χωράφι.

Στη δεύτερη φάση πρωταγωνιστής είναι ένας άλλος εκπρόσωπος της μονής, *ὁ τὴν Βάρην τῷ τότε κρατῶν*, ο οποίος προσπάθησε, μάταια και αυτός, να θέσει υπό την κατοχή και νομή της μονής το χωράφι του Σπανού.

ήσατο περί πάντων, ἀλλὰ δὴ καὶ περί τοῦ τοιούτου χωραφίου πρὸς τὸν καθηγούμενον τῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορος. Στην πρώτη πρόταση, υποκείμενο είναι ο μοναχός που είχε αποσταλεί *εἰς τὸ τηρῆσαι καὶ ἀπογράψασθαι* και ο οποίος προσπάθησε να ενσωματώσει στα κτήματα της μονής το χωράφι του Σπανού. Στη δεύτερη φράση υποκείμενο είναι ο *τότε κρατῶν* μοναχός που, προφανώς, ήταν άλλο πρόσωπο. Το *ὡς δ' οὐδὲν ἦν γεν* είναι δυνατόν να αναφέρεται στη δράση και των δύο μοναχών. Ωστόσο, στην περίπτωση που αναφέρεται στον πρώτο μοναχό, η πρώτη φράση εμφανίζεται λειψή.

16. DÖLGER, *Regesten* (ό. π., σημ. 6), αρ. 1547. Για τον Κυριακούτζικο και την ιδιοτυπία του τίτλου του, βλ. Hélène AHRWEILER, *L'histoire et la géographie de la région de Smyrne entre les deux occupations turques (1081-1317), particulièrement au XIIIe siècle*, *TM* 1, 1965 (= *THE ΙΔΙΑΣ, Byzance: les pays et les territoires*, Variorum Reprints, Λονδίνο 1976, IV), 130.

Μετά την αποτυχία του, ο μοναχός πήγε στην Κωνσταντινούπολη και ανέφερε σχετικά στον ηγούμενό του, ο οποίος απέσπασε αυτοκρατορικό ορισμό προς τον Κυριακούτζικο.

Κατά πάσα πιθανότητα, ο πρώτος μοναχός που αναφέρεται στη μαρτυρία του Χαμοκριτή πρέπει να ταυτίζεται με τον συντάκτη του πρώτου μέρους του κειμένου μας, να ήταν δηλαδή ο *ἐνεργῶν* κατά την ιε' ινδικτιώνα για τα συμφέροντα της μονής του Παντοκράτορος στην περιοχή της Σμύρνης. Η υπόθεσή μας βασίζεται στους παρακάτω λόγους:

Α. η αποστολή που είχε ο πρώτος μοναχός της μαρτυρίας του Χαμοκριτή ήταν ταυτόσημη με αυτή του *ἐνεργοῦντος* κατά την ιε' ινδικτιώνα του κειμένου μας: ο μοναχός του Χαμοκριτή όφειλε να καταγράψει και να αποκαταστήσει την περιουσία της μονής του Παντοκράτορος στην περιοχή. Ανάλογη αποστολή είχε και ο *ἐνεργῶν* της ιε' ινδικτιώνας: έχοντας στα χέρια του το έγγραφο του αναγραφέα, ο οποίος είχε καταγράψει την περιουσία, τους παροίκους(;) και τις οφειλές τους, κατά την ιβ' ινδικτιώνα¹⁷, έλεγχε μία προς μία τις ιδιοκτησίες της μονής.

Β. ότι ο *ἐνεργῶν* κατά την ιε' ινδικτιώνα διαπίστωσε, μεταξύ άλλων, ότι η χήρα του Κωνστομύρη κατείχε παράνομα χωράφι(α;) από τη *στάσι* του Σπανού. Την ίδια διαπίστωση, ότι δηλαδή χωράφι του Σπανού βρισκόταν παρανόμως υπό την κατοχή των Πρινοβαριτών έκανε, σύμφωνα με τον Χαμοκριτή, και ο μοναχός που είχε στείλει η μονή Παντοκράτορος.

Γ. τόσο ο πρώτος μοναχός που αναφέρει ο Χαμοκριτής, όσο και ο *ἐνεργῶν* κατά την ιε' ινδικτιώνα δεν κατόρθωσαν να ενσωματώσουν το κτήμα του Σπανού στην περιουσία της μονής. Πράγματι, οι προσπάθειες του *ἐνεργοῦντος* της ιε' ινδικτιώνας δεν απέδωσαν κανένα αποτέλεσμα. Έτσι, στο έγγραφό του ο *ἐνεργῶν* τονίζει ότι τα *ἐξαλείμματα* πρέπει να διεκδικηθούν από κάποιον που θα εκπροσωπεί τη μονή (*ἐνεργῶν δικαίῳ τῆς μονῆς*) στον οποίο δίνει την εντολή να απομακρύνει τη χήρα του Κωνστομύρη από όλες τις ιδιοκτησίες της μονής, στην περίπτωση που αυτή προσπαθήσει να τα κατακρατήσει (στ. 11-14).

17. Πρβλ. στ. 2-4: *εὔρομεν ἐν τῷ προαστείῳ τοῦ Δημοσίου, τὴν γυνὴν τοῦ Κωνστομύρη ἐκείνου, ἀναγραφομένην οὕτω ῥητῶς· ἡ γυνὴ τοῦ ἀποικομένου ἐκείνου Κωνστομύρη, θυγάτηρ δὲ τοῦ Γουναροπούλου.*

Αν η ταύτιση μας είναι ορθή, τότε είναι δυνατόν να προσδιορίσουμε χρονολογικά πότε ο *ένεργων* κατά την ιε' ινδικτιώνα βρέθηκε στη περιοχή της Σμύρνης και κατέγραψε την περιουσία της μονής του Παντοκράτορος.

Στη διάρκεια της βασιλείας του Μανουήλ Κομνηνού, οπότε, σύμφωνα με τη μαρτυρία του Χαμοκριτή, η μονή του Παντοκράτορος έστειλε τον μοναχό, η ιε' ινδικτιών συμπύπτει με τα έτη 1151/2 και 1166/7. Είναι πιθανότερο το πρώτο μέρος του κειμένου μας να έχει συνταχθεί το 1166/7, εφόσον ο μάρτυρας επιβιώνει έως το 1228 και η μαρτυρία του στηρίζεται σε άμεση γνώση. Η ταύτιση μας επιτρέπει επιπλέον να προσδιορίσουμε χρονικά πότε αποφασίσθηκε η επιβολή του τέλους των τεσσάρων νομισμάτων στη χήρα του Κωνστομούρη: η *των τεσσάρων νομισμάτων παρὰ τοῦ ἀναγραφεύς ἐπαύξησης* (στ. 24-25) θα ίσχυε από την αρχή της ιβ' ινδικτιώνος, δηλαδή από το Σεπτέμβριο του 1163.

Η εντολή του αυτοκράτορα στον Κυριακούτζικο να εκδικάσει την υπόθεση θέτει δύο προβλήματα : α) Χρονολογικό: για ποιόν αυτοκράτορα πρόκειται; β) Ουσιαστικό: ταυτίζεται ο συντάκτης του β' μέρους του κειμένου μας με τον Κυριακούτζικο;

Τίποτα δεν αποκλείει ο αυτοκράτορας που έδωσε την εντολή στον Κυριακούτζικο να είναι ο Μανουήλ Κομνηνός, ο μόνος αυτοκράτορας που αναφέρεται ονομαστικά από τον μάρτυρα Χαμοκριτή. Αν η ταύτιση που αναφέραμε παραπάνω είναι ορθή και ο αναφερόμενος αυτοκράτορας είναι πράγματι ο Μανουήλ, τότε η εντολή για να εκδικάσει την υπόθεση πρέπει να δόθηκε στον Κυριακούτζικο ανάμεσα στο 1167 και το 1180. Ωστόσο, είναι πιθανόν ο αυτοκράτορας που έδωσε την εντολή να ήταν κάποιος από αυτούς που ανήλθαν στο θρόνο μετά το 1180. Την πιθανότητα αυτή θα εξετάσουμε παρακάτω.

Όμως, πριν προχωρήσουμε στη διερεύνηση αυτής της πιθανότητας, θα πρέπει να ερμηνεύσουμε το δεύτερο μέρος του «εγγράφου» μας, το οποίο είναι αρκετά ασαφές, για να διευκρινίσουμε τί ακριβώς συνέβη. Πρέπει κατ' αρχήν να επισημάνουμε ότι στον στίχο 26 το κείμενό μας παρουσιάζει νοηματικό κενό. Στο πρώτο τμήμα (στ. 14-26) περιγράφεται η κατάσταση της γης που κατείχε η χήρα Κωνστομούρη. Ο συντάκτης του εγγράφου αναφέρει ότι, σύμφωνα με τη μαρτυρία των κληρικών της Σμύρνης, η χήρα του Κωνστομούρη νεμόταν τη γη *πλείονας των τεσσαράκοντα χρόνων, καταβάλ-*

λουσαν ἐν τοῖς διοργάνωσιν αὐτῆς νομίματα οὐκ ὀλίγα (στ. 22-24). Ἡ ἐπαύξεισι¹⁸ των τεσσάρων νομισμάτων, που επέβαλε ο αναγραφείας από την αρχή της ἰβ' ἰνδικτιώνος, ήταν δυσβάστακτη διὰ τὴν τῆς γῆς ὀλιγότητα (στ. 26). Ἀν ἡ υπόθεσή μας, ὅτι δηλαδή ο Παντοκρατορινός μοναχός του κειμένου μας εἶναι τὸ ἴδιο πρόσωπο με τὸν μοναχό που διενήργησε τὴν καταγραφή των κτημάτων τῆς μονῆς ἐπὶ Μανουήλ Κομνηνού, εἶναι ὀρθή, τότε ἡ χήρα Κωνστομύρη δεν ἦταν σε θέση να καταβάλει τὰ τέλη ἀπὸ τὸ Σεπτέμβριο του 1163. Ἀπὸ τὰ μέσα του στίχου 26 ἀρχίζει τὸ δεύτερο τμήμα τὸ ἀποσπάσματος, ἡ ἀπόφαση δηλαδή του συντάκτη του ἐγγράφου: *καὶ διὰ τοῦτο προσεθήκαμεν ἐν τῷ πρακτικῷ τῆς μονῆς περὶ αὐτῆς ἐπανάληψιν, ἐκχωρήσαντες αὐτῇ καὶ τὴν τοιαύτην γῆν ἀπερικλονήτως καθὼς καὶ τὸ πρότερον, κατὰ τὴν παλαιὰν αὐτῆς δεσποτεῖαν καὶ νομὴν* (στ. 26-32)¹⁹. Εἶναι, ἐπομένως, εὐλόγο να υποθέσουμε ὅτι τὸ προφανές χάσμα που παρουσιάζει τὸ ἀπόσπασμα οφείλεται στον συμπληρῆτή του κειμένου, ὁ ὁποῖος κράτησε ἀπὸ τὸ ἀρχικὸ ἐγγράφο του δημοσίου λειτουργοῦ μόνον τὰ τμήματα που τὸν ἐνδιέφεραν.

Ἡ ἐρμηνεία τῆς ἀπόφασης του δημοσίου λειτουργοῦ παρουσιάζει προβλήματα που μοιάζουν ἀξεπέραστα²⁰. Ἡ ἀπλούστερη λύση, ἡ ὁποία θα μπορούσε να συμβιβάζεται με τὰ συμφέροντα τῆς μονῆς του Παντοκράτορος που εἶχε τὸ ἐγγράφο στο ἀρχεῖο τῆς, εἶναι ὅτι ὁ συντάκτης του ἐγγράφου κατέγραψε ἐκ νέου τὴ γῆ στο πρακτικὸ τῆς μονῆς²¹, σαν να μὴν υπῆρχε καμιά δέσμευση ὡς πρὸς αὐτὸν που θα τὴν καλλιεργούσε, δηλαδή ὅτι ἡ μονὴ εἶχε πλέον ὄχι μόνον τὴν ἰδιοκτησία, ἀλλὰ καὶ τὴν κατοχὴ καὶ νομὴ.

18. Τὸν ὄρο *ἐπαύξεισι* συναντοῦμε σε τρία ἐγγράφα τῆς μονῆς τῆς Μεγίστης Λαύρας καὶ ἀπὸ ὅσο εἶναι δυνατόν να συναγάγουμε πρόκειται για τὴν αὐξηση των τελῶν: P. LEMERLE - N. SVORONOS - A. GUILLOU - Denise PAPACHRYSSANTHOU, *Actes de Lavra I*, AA V, Παρίσι 1970, ἀρ. 39, στ. 4, ἀρ. 50, στ. 76, ἀρ. 58, στ. 44.

19. Για τὴ διόρθωση του κειμένου, βλ. κριτικὸ υπόμνημα.

20. Ἐρμηνεία τῆς *διακρίσεως* δίνει καὶ ἡ GLYKATZI, ὁ. π.

21. Ὁ ὄρος *ἐπανάληψις*, που μαρτυρεῖται στὴν ἀπόφαση, συναντάται σε ἐγγράφο τῆς μονῆς Χιλανδαρίου καὶ σε ἐγγράφο τῆς μονῆς Παντοκράτορος με τὴν ἔννοια τῆς ἐπιστροφῆς στον ἀρχικὸ ἰδιοκτήτη PETIT-KORABLEV, *Actes de Chilandar*, ἀρ. 155, σελ. 328 (του Ἰουνίου του 1374) : *ἐπεὶ τὸ ... κτήμα ἀνεφάνη εἶναι μητρῶον τοῖς τρισὶ ἀνταδέλφοις τοῖς Λασκαρίοις, κἀντεῦθεν καὶ ἐδικαιώθησαν ἐπαναλαβεῖν αὐτό, ἀπὸ τῶν ἀντιποιομένων αὐτοῦ, τῶν Χελανταρηνῶν*. KRAVARI, *Actes du Pantocrator*, ἀρ. 14, σελ. 118 (1 Νοεμβρίου 1398): *ἐπαναλαβεῖν τὰ ἀποβληθέντα δεῖν ἡγησάμεθα καὶ τὸ ἀσφαλές ἐπανασώσασθαι τῇ μονῇ*.

Σύμφωνα με τη μαρτυρία των κληρικών της Σμύρνης, η οικογένεια της χήρας του Κωνστομούρη είχε τη νομή της γης επί 40 χρόνια. Αυτή η μαρτυρία δηλώνει ότι, τυπικά τουλάχιστον, η χήρα του Κωνστομούρη είχε κάθε δικαίωμα να συνεχίσει την καλλιέργεια της γης. Ωστόσο, ο συντάκτης του εγγράφου αφαιρεί τη νομή από την οικογένεια Κωνστομούρη και την παραχωρεί στη μονή του Παντοκράτορος. Με άλλα λόγια, αν ερμηνεύουμε σωστά το έγγραφό μας, η απόφαση για να απωλέσουν, η χήρα του Κωνστομούρη και τα τέκνα της, το δικαίωμα της νομής πρέπει να στηρίχθηκε στην «ανικανότητα» τους να καταβάλουν το τέλος των τεσσάρων νομισμάτων, που είχε οριστεί από τον αναγραφέα. Σε ποιό, όμως, νομικό επιχείρημα στηρίχθηκε ο συντάκτης της διακρίσεως ώστε να λάβει αυτή την απόφαση;

Η *διάκρισις*, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, χρονολογείται τον Οκτώβριο της ιε' ινδικτιώνος του έτους από κτίσεως κόσμου 6703 (1194). Όμως, η χρονολογία αυτή δεν ταιριάζει με την ινδικτιώνα. Άλλωστε, από το 1163, οπότε, σύμφωνα με όσα υποθέτουμε, πραγματοποιήθηκε η *επαύξησης* των τεσσάρων νομισμάτων, έως το έτος 1194, οπότε συντάχθηκε η δικαστική απόφαση, έχει παρέλθει μια τριακονταετία. Η τριακονταετία είναι το χρονικό όριο μετά το οποίο η γη, για την οποία δεν έχουν καταβληθεί φόροι, μετατρέπεται σε *κλασματική* και *εκτοτε δίδεται τῷ δημοσίῳ ἄδεια ποιεῖν ἐπὶ τοῦ κλάσματος δ βούλεται*²². Επομένως, αν η υπόθεσή μας είναι σωστή, ο δημόσιος λειτουργός που παρεχώρησε στη μονή του Παντοκράτορος την κατοχή και νομή της γης της χήρας Κωνστομούρη, χρησιμοποίησε το επιχείρημα της παρέλευσης μιας τριακονταετίας κατά την οποία δεν είχαν καταβληθεί τέλη²³. Το επιχείρημά του θα πρέπει να είχε καταγραφεί σε τμήμα του αρχικού εγγράφου, που ο συμπληρωτής δεν αντέγραψε. Η επιλεκτική αυτή αντιγραφή δημιούργησε άλλωστε το νοηματικό κενό που διαπιστώσαμε. Κατά συνέπεια, η χρονολο-

22. F. DÖLGER, *Beiträge zur Geschichte der byzantinischen Finanzverwaltung, besonders des 10. und 11. Jahrhunderts*, Λιψία-Βερολίνο 1927 (ανατύπωση Darmstadt 1960), 119, πρβλ. 116, 118, 120.

23. Για τη διαδικασία της μετατροπής της εγκαταλελειμμένης γης σε κλασματική, βλ. Ν. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ, *Fiscalité et exemption fiscale à Byzance (Xe-XIe s.)*, Αθήνα 1996, 55-56. Η υπόθεσή μας, σχετικά με την εφαρμογή στην περίπτωση της γης της χήρας Κωνστομούρη διατάξεων του φορολογικού εγχειριδίου μοιάζει αυθαίρετη, καθώς δεν τηρείται η προβλεπόμενη εκεί διαδικασία. Ωστόσο, δεν είναι η μόνη περίπτωση όπου γίνεται εφαρμογή διατάξεων που αρχικά αφορούν το συμφέρον της

για της διακρίσεως, Οκτώβριος του έτους από κτίσεως κόσμου 6703 [1194], πρέπει να είναι ορθή. Λανθασμένη, αντίθετα, είναι η ένδειξη της ινδικτιώνος και τούτο οφείλεται, προφανώς, στην προσπάθεια του συμπλητή να ταιριάζει την ινδικτιώνα του δευτέρου αποσπάσματος με τη μνεία της ιε' ινδικτιώνος του πρώτου αποσπάσματος, προκειμένου να παρουσιάσει το σύνολο ως ενιαίο έγγραφο.

Μένει να αναρωτηθούμε αν ο συντάκτης της διακρίσεως μπορεί να ταυτιστεί με το δούκα του θέματος των Θρακησίων Κυριακούτζικο. Η πιθανότητα είναι αρκετά ισχυρή, δεδομένου ότι αν και κάποιος άλλος αξιωματούχος είχε ασχοληθεί με τις υποθέσεις της μονής του Παντοκράτορος, ο μοναχός Μελέτιος Χαμοκριτής δεν θα παρέλειπε να τον μνημονεύσει. Η μονή μπορούσε να περιμένει μια τριακονταετία πριν προχωρήσει στην ουσιαστική διεκδίκηση της νομής εδαφών, που της ανήκαν μεν θεωρητικά, από τα οποία όμως δεν ελάμβανε στην πράξη κανένα εισόδημα. Συνεπώς, ο αυτοκράτορας, που έδωσε την εντολή στον Κυριακούτζικο, πρέπει να ήταν ο Ισαάκιος Β' Άγγελος (1185-1195).

Ωστόσο και οι χωρικοί δεν εγκατέλειψαν τις διεκδικήσεις τους στην κατοχή και στη νομή (και στην ιδιοκτησία;) των γαιών αυτών. Όπως είδαμε, οι Πρινοβαρίτες το 1228 δεν δέχονται ότι οι γαίες αυτές ανήκουν στην ανακαινισθείσα μονή της Λεμβιώτισσας, που διαδέχθηκε τη μονή του Παντοκράτορος στην ιδιοκτησία της Βάρης. Το 1235 ο στρατοπεδάρχης Θρακησίων και Φιλαδελφείας Μιχαήλ Φωκάς καταγράφει στις ιδιοκτησίες της Λεμβιώτισσας στο χωρίο της Βάρης δύο *έξαλειμματικές στάσεις*, η μια από τις οποίες ήταν αυτή του Σπανού, καθώς και μερικά χωράφια των Γουναρόπουλων²⁴. Αλλά και οι Πρινοβαρίτες καθώς και οι απόγονοι του Κωνστομύρη εξακολουθούν να διεκδικούν τα δικαιώματά τους. Η υπόθεση των αμφισβητούμενων γαιών συνεχίζεται.

αγροτικής κοινότητας, όπως είναι αυτές της μετατροπής της κλασματικής γης, για να προασπισθούν ιδιωτικά συμφέροντα. Έτσι, π.χ. ο ηγούμενος της μονής του Αγίου Νικολάου του Καλύφα διεκδικούσε, επικαλούμενος τις διατάξεις της *προτιμήσεως*, να αγοράσει ο ίδιος αστικά οικήματα στη Σμύρνη, που είχαν ήδη πωληθεί στη μονή της Θεοτόκου των Λέμβων. Το δικαστήριο τον δικαίωσε, με τη δέσμευση ότι έπρεπε να καταβάλει το αντίτιμό τους σε ορισμένο χρόνο: MM IV, αρ. 14, σελ. 55-56.

24. MM IV, αρ. 2, σελ. 14.

Παράρτημα

MM IV, αρ. 105, σελ. 184-185. Cod. Vindob. Palat. Hist. gr., 125, φ.154r-154v.

=[φ. 154r =] † Τὸ παρὸν ἴσον παρεξελήθη ἀπὸ τῶν παντοκρα-Ιτορικῶν πρωτοτύπων δικαιωμάτων, δι' ἃς εἶχον ἰ διενέξεις περὶ τῶν χωραφίων τῶν Γουναροπ(ού)λ(ων) †.

† Τὴν ἐνέργειαν ποιούμ(ε)νοι κ(α)τ(ά) τὴν ιε' (ἰνδικτιῶνα) τῶν κ(α)τὰ τὴν Σμύρον(ην) ||² κτημάτων τῆς σεβασμί(ας) μονῆς τοῦ Παντοκράτ(ο)ρ(ος) καὶ εὔρομ(εν), ||³ ἐν τῷ προαστείῳ τοῦ Δημοσίου, τὴν γυνὴν τοῦ Κωνστομ(ύ)ρ(η) ἐκείνου, ||⁴ ἀναγραφομένην οὕτω ῥητῶς· ἡ γυνὴ τοῦ ἀποικομένου ἐκείνου ||⁵ Κωνστομ(ύ)ρ(η), θυγάτ(η)ρ δὲ τοῦ Γουναροπ(ού)λ(ου). Εὐρέθη παρ' ἡμῶν νέμεσθαι ||⁶ γῆν πάνυ ἀτελῶς ἐκ τῆς ἀγ(ίας) ἡμῶν μονῆς ἐκ τοῦ προαστείου ||⁷ τοῦ εἰς τὸ Δημόσιον, ὑπὲρ ἧς καὶ ὀφείλει τελεῖν ἀπ' ἀρχ(ῆς) ||⁸ τῆς ιβ' (ἰνδικτιῶνος) (νομίσμα)τ(α) τέσσαρα. Ὄφείλει δὲ ἀπολύσαι τὰ παρ' αὐτῆς ||⁹ κ(α)τεχόμενα χωράφια τῶν ἐξαλειμματικῶν στάσεων, τὰ παρ' ἐμοὶ ||¹⁰ διαγνωσθέντα ἐκ τῆς στάσε(ως) τοῦ Σπανοῦ καὶ τῆς Κουλουμπλί(ας) ||¹¹ καὶ τῶν λοιπῶν. Εἰ δ' ἴσως πειρᾶται καὶ ἔτι κρατεῖν ταῦτα, ||¹² ὀφείλει ἔχειν ἐπ' ἀδείας ὁ ἐνεργῶν δικαίῳ τῆς μον(ῆς) ἐξ-||¹³εῶσαι αὐτὴν καθόλ(ου) ἐκ τῶν διαφερόντων πάντων τῆ ||¹⁴ μονῆ. Τὴν γοῦν τοιαύτην γῆν ἀναψηλαφήσαντες, εὔρομ(εν) ||¹⁵ ταύτην μαρτυρηθεῖσαν παρὰ τῶν ὄλων κληρικ(ῶν) τ(ῆς) Σμύρον(ης), ||¹⁶ τῶν καὶ μεθ' ἡμῶν παρουσιασάντων, ἐξ ὧν εἰσὶν ||¹⁷ οὔτοι· Βασίλ(ειος) ὁ Χρυσοβέργ(ης), ὁ βεστιαρίτ(ης) τοῦ βασιλ(έως) τοῦ ἀγ(ίου) κῦρ ||¹⁸ Γεώρ(γιος), ὁ Κολελὸς Κω(νσταν)τ(ῆ)ν(ος), Νικόλ(αος) ὁ Βλαττόπ(ου)λ(ος), ὁ σακελλ(ά)ρ(ιος) κῦρ Μιχ(αή)λ ||¹⁹ =[φ. 154v=] ὁ Ραπττόπ(ου)λ(ος), Νικόλ(αος) ὁ υἱὸς τοῦ πρωτοπαπ(ᾶ) Γε(ω)ρ(γίου) καὶ οἱ λοιποὶ ||²⁰ οὔτινες διὰ τὴν πολυγραφίαν εἰάθησαν, ὡς δια-||²¹φέρουσαν ταύτην τῆ δηλωθείση γυνὴ καὶ τοῖς παισὶν ||²² αὐτοῖς καὶ νεμομένην αὐτὴν πλείονας τῶν τεσσαράκ(ον)τ(α) ||²³ χρόνων, κ(α)ταβάλλουσαν ἐν τοῖς διορυγίμασι αὐτ(ῆς) ||²⁴ (νομίσμα)τ(α) οὐκ ὀλίγα. Καὶ γέγονε πρὸς αὐτὴν οἱ τῶν τεσσάρ(ων) (νομισμά)τ(ων) ||²⁵ παρὰ τοῦ ἀναγραφέως ἐπαύξεισις, ἥτις καὶ βαρυνθεῖσα ||²⁶ τὸ τοιοῦτον τέλος διὰ τὴν τῆς γῆς ὀλιγότ(η)τ(α). Καὶ διὰ τοῦτο

προ-||²⁷σεθήκαμεν ἐν τῷ πρακτικῷ τῆς μονῆς περὶ αὐτῆς ||²⁸ ἐπανάληψιν, ἐκχωρήσαντες αὐτήν κατὰ τὴν τοιαύτην ||²⁹ γῆν ἀπερικλονήτως καθὼς καὶ τὸ πρότερον, κ(α)τὰ τὴν ||³⁰ παλαιὰν αὐτῆς δεσποτείαν καὶ νομὴν. Ἐπὶ τούτῳ γ(άρ) τὴν ||³¹ παροῦσαν ἡμετέραν διάκρισιν πρὸς αὐτήν καὶ τὸ μέρος ||³² αὐτῆς πεποιθήκαμεν. Μηνὶ ὀκτ(ωβ)ρ(ίῳ) (ἰνδικτιῶνος) ιε', τοῦ ,Ϛψγ' ἔτ(ους)†.

τίτλ. τῶν Γουναροπ(ού)λ(ων) : MM τοῦ Γουναροπούλου | στ. 22 αὐτοῖς διάβ. αὐτῆς | στ. 24 οἱ διάβ. ἢ | στ. 28 αὐτήν κατὰ διάβ. αὐτῆ καὶ

P. GOUNARIDIS, Note sur un (?) acte de Lembiôtissa

L'auteur montre que l'un des deux actes du XIIème siècle des archives de Lembiôtissa, le n° 105 de l'édition Miklosich-Müller, est constitué de fragments compilés de deux actes distincts. Il s'agit de deux actes qui concernent un conflit entre le monastère du Pantokrator de Constantinople et la veuve de Konstomyrès. Le premier est l'acte d'un moine envoyé par le monastère du Pantokrator dans la région de Smyrne, tandis que le second est l'acte d'un fonctionnaire civil. L'auteur essaie d'établir les circonstances et les dates de l'émission de ces deux actes. En annexe, édition de l'«acte».